

Interprofessioneel samenwerken in de zorg voor zingeving thuis: werkzame en niet-werkzame factoren

december 2023, Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke Verzorging

Werkgroep Samenwerken (2021-2023)

Introductie

De werkgroep 'Interdisciplinaire samenwerking in de praktijk van GV Thuis' van de Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke Verzorging, is gericht op het versterken van de interdisciplinaire samenwerking tussen geestelijk verzorgers werkzaam in de thuissituatie (GV Thuis) en andere professionals in eerstelijns zorg en welzijn. Met het oog op deze samenwerking heeft de werkgroep een overzicht gemaakt van werkzame en niet-werkzame factoren. Naast dit overzicht heeft de werkgroep ook een workshop ontwikkeld, waarbij de inzichten uit dit document praktisch inzichtelijk gemaakt kunnen worden en dit document helpend kan zijn bij een reflectie vanuit literatuur.

Methode

Het overzicht van factoren in samenwerking is gebaseerd op de resultaten van projecten met betrekking tot zingeving in de thuissituatie die eerder door ZonMw gefinancierd zijn. Voor zover beschikbaar, zijn de artikelen en/of de eindrapportages geanalyseerd. Daarbij zijn de zoektermen 'samen' en 'elkaar' leidend geweest. Ook artikelen uit het Tijdschrift Geestelijke Verzorging (2013-2023) die samenwerking in de thuissituatie thematiseren zijn meegenomen in het overzicht. De inhoudsopgave is bekeken en vervolgens zijn de artikelen gescreend die over samenwerking in de thuissituatie/extramurale zorg leken te gaan. De resultaten zijn in Excel geplaatst en thematisch geanalyseerd (Braun & Clarke, 2006).

Resultaten

In de onderzoeken zijn verschillende methodes gebruikt. Het actie-onderzoek *Zinvol samenwerken in de thuissituatie* richtte zich op een bestaand wijknetwerk en op twee net gestarte of nieuwe netwerken. Daarbij werden onder andere focusgroepen gehouden en vond een enquête plaats.¹ Bij *ZINSITIEF* werden 'living labs' gevormd rondom al bestaande welzijnsorganisaties, waarbij onder andere werkgroepbijeenkomsten werden georganiseerd en interventies werden getest.² De methoden van *Spirituele zorg dicht bij huis* (PLOEG-1) bestonden onder andere uit interviews met geestelijk verzorgers en focusgroepen met samenwerkingspartners van organisaties in de geestelijke

¹ Anita Zandbergen, Laura Buning, Aliza Damsma, 'Zinvol samenwerken in de thuissituatie' [eindrapportage], 2022. Aliza Damsma-Bakker, Anita Zandbergen-ten Ham, 'Ouderen en zingeving in de thuissituatie: Het belang van interprofessioneel samenwerken', *Geron* 23, nr. 4 (december 2021).

² Franka Bakker en Theo van Leeuwen, 'ZINSITIEF; Sensitief voor zingeving in sociaal werk' [eindrapportage], november 2022.

verzorging.³ Voor de drie onderzoeken binnen *Linking-Zin* zijn burgers, professionals en vrijwilligers geïnterviewd.⁴ Het onderzoek *Structureel inbedden* richtte zich op de inbedding van zingeving en geestelijke verzorging in Groningen en Friesland.⁵ De gebruikte methodes zijn daarbij niet helder omschreven.

Daarnaast worden in het overzicht twee artikelen uit het *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* genoemd. In het onderzoek van Van den Bosch et al. zijn huisartsen en geestelijk verzorgers geïnterviewd.⁶ Ten slotte is in het onderzoek van Van Zeeland literatuurstudie gedaan en zijn interviews gehouden met geestelijk verzorgers.⁷

De resultaten worden beschreven op twee niveaus: op het niveau van idealen en waarden en op het niveau van de praktijk van samenwerking.

Idealen en waarden

Zichtbaarheid en profilering

In sommige gevallen zijn de mogelijkheden met betrekking tot zorg voor zingeving onbekend, waardoor er niet wordt samengewerkt.⁸ Verschillende projecten benoemen de imagoproblemen en de beeldvorming van de geestelijke verzorging, waarbij die vooral gerelateerd wordt aan religie en de stervensfase.⁹ Het is van belang dat de geestelijke verzorging zich helder positioneert in relatie tot andere disciplines en tot religieuze organisaties.¹⁰ Ook is concrete profilering, bijvoorbeeld via (ervarings)verhalen, behulpzaam.¹¹ Niet altijd wordt de meerwaarde van de geestelijk

³ Visser, S. Haverkate, J. Kloosterhuis, H. Zock, 'Spirituele zorg dicht bij huis: Best practices voor integratie van geestelijke verzorging in de eerstelijnszorg en het sociaal domein in Nederland' [onderzoeksrapport], april 2022.

⁴ Mariëlle Hobbelen, Hasibe Bicer-Uslu, Susan Hupkens, Katja van der Linden, Lizette Littel-Baetens, Marleen Goumans, 'Factsheet over behoefte en aanbod in zingevingsondersteuning Regio Rotterdam en omstreken' [factsheet], maart 2022. Lizette Littel-Baetens, Gilles Metske, Katja van der Linden, Susan Hupkens, Mariëlle Hobbelen, Marleen Goumans, 'Factsheet: behoefte en aanbod in zingevingsondersteuning van inwoners in de Regio Zuid-Hollandse eilanden: Luisteren naar de vraag achter de vraag' [factsheet], maart 2022. Katja van der Linden, Joke de Koeijer, Lizette Littel-Baetens, Susan Hupkens, Mariëlle Hobbelen, Marleen Goumans, 'Factsheet: behoefte en aanbod in zingevingsondersteuning van inwoners in de Regio Bergen op Zoom, Roosendaal, Tholen: Brug slaan tussen extra – en intramuraal' [factsheet], maart 2022. Susan Hupkens, Lizette Littel-Baetens, Mariëlle Hobbelen, Katja van der Linden, Marleen Goumans, 'Echt luisteren leidt tot maatwerk: Behoeften van thuiswonende ouderen aan ondersteuning bij zingeving', *Geron* 23, nr. 4 (december 2021), <https://gerontijdschrift.nl/artikelen/echt-luisteren-leidt-tot-maatwerk/>.

⁵ Sonja Jerak-Zuiderent, Janneke Vermeulen en Carina Pittens, 'Mogelijkheden voor de structurele inbedding van zingeving en geestelijk verzorging in de thuissituatie: Bevindingen van een gezamenlijk onderzoek' [presentatie/rapport hoofdbevindingen], augustus 2022.

⁶ Lonneke van den Bosch et al., 'Zorg voor de zorgverlener: Waarom de huisarts meer morele ondersteuning verdient', *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 24, nr. 104 (2021): 52-56.

⁷ Marieke van Zeeland, 'Als een spin in het web', *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 18, nr. 179 (2018): 31-35.

⁸ Linking-Zin, Regio Bergen op Zoom, factsheet; Linking-Zin, Regio Rotterdam, factsheet. Zie ook Zinvol samenwerken, Damsma-Bakker en Zandbergen-ten Ham, 'Ouderen en zingeving'.

⁹ ZINSITIEF, eindrapportage; Zinvol Samenwerken, eindrapportage; TGV, Van den Bosch et al., 'Zorg voor de zorgverlener'.

¹⁰ PLOEG-1, onderzoeksrapport.

¹¹ PLOEG-1, onderzoeksrapport; Structureel inbedden, presentatie/rapport hoofdbevindingen.

verzorger door anderen gezien, onder andere vanwege de korte inzet en het al bestaande aanbod.¹²

Geestelijk verzorgers hebben een proactieve houding nodig, aldus verschillende projecten. De afwachtende houding van geestelijk verzorgers werkt belemmerend met het oog op samenwerken.¹³ Bij het groeien in zichtbaarheid zijn doorzettingsvermogen en zelfvertrouwen nodig, waarbij de geestelijk verzorger de eigen meerwaarde kent.¹⁴

Vertrouwen en gezamenlijkheid

Elkaar leren kennen, (persoonlijke) ontmoeting en vertrouwen blijken van belang te zijn in samenwerking.¹⁵ Daarbij is zowel informeel persoonlijk contact, bijvoorbeeld door elkaar tegen te komen in de gang, als formeel persoonlijk contact, bijvoorbeeld via een casusbespreking, waardevol.¹⁶ Regelmatig¹⁷ en herhaaldelijk¹⁸ contact zijn belangrijk. Samenwerking vraagt daarmee om continue investering, zowel vanuit de samenwerkingspartner als vanuit de geestelijk verzorger.¹⁹

Verschiedende projecten laten zien dat samenwerken idealiter een gezamenlijk proces is, met gedeelde belangen en een gezamenlijke taal. Het is van belang dat samenwerking als een wederzijds leer- en ontwikkelproces beleefd wordt.²⁰ Een gezamenlijke taal bevordert de wil om samen te werken.²¹ Ook het proces waarin die gedeelde taal gevormd wordt, kan de samenwerking en onderlinge vindbaarheid bevorderen.²² Wanneer gedeelde belangen niet meer op de voorgrond staan, werkt dat belemmerend op het interprofessionele werken.²³ De eerder genoemde proactieve houding is dan ook nodig wat betreft het doorverwijzen naar andere disciplines: de professionals in netwerken verwezen naar elkaar door en naar de geestelijk verzorger, maar de geestelijk verzorger deed dat andersom niet.²⁴

¹² ZINSITIEF, eindrapportage.

¹³ TGV, Van den Bosch et al., 'Zorg voor de zorgverlener'.

¹⁴ PLOEG-1, onderzoeksrapport.

¹⁵ ZINSITIEF, eindrapportage; Zinvol Samenwerken, eindrapportage; Zinvol Samenwerken, Damsma-Bakker en Zandbergen – ten Ham, 'Ouderen en zingeving'; PLOEG-1, onderzoeksrapport. Door het intieme karakter van zingevingsvragen of -problematiek verwijzen professionals liever niet door naar geestelijk verzorgers die ze niet kennen (Zinvol samenwerken, Damsma-Bakker en Zandbergen-ten Ham, 'Ouderen en zingeving'.

¹⁶ PLOEG-1, onderzoeksrapport.

¹⁷ Zinvol samenwerken, eindrapportage; Zinvol Samenwerken, Damsma-Bakker en Zandbergen-Ten Ham, 'Ouderen en zingeving'.

¹⁸ PLOEG-1, onderzoeksrapport; ZINSITIEF, eindrapportage.

¹⁹ PLOEG-1, onderzoeksrapport.

²⁰ ZINSITIEF, eindrapportage.

²¹ Zinvol samenwerken, eindrapportage; Zinvol Samenwerken, Damsma-Bakker en Zandbergen-Ten Ham, 'Ouderen en zingeving'.

²² Linking-Zin, Regio ZH eilanden, factsheet.

²³ Zinvol samenwerken, eindrapportage.

²⁴ Zinvol samenwerken, eindrapportage.

Praktijk van samenwerking

Praktische randvoorwaarden

Samenwerking vraagt tijd, volharding en energie.²⁵ Gebrek aan prioriteit en aan tijd kan onderlinge afstemming en vindbaarheid negatief beïnvloeden.²⁶ Ook is er soms geen gelegenheid of tijd om elkaar te leren kennen, ondanks dat professionals aangeven dit van belang te vinden.²⁷ Daarnaast zijn onderlinge vindbaarheid en toegankelijkheid randvoorwaarden voor samenwerking. Het ontbreken van formele samenwerking, de organisatorische scheiding tussen zorg en welzijn, en de grenzen van de eigen organisatie en het eigen netwerk belemmeren samenwerking.²⁸ Om tegemoet te kunnen komen aan de diverse zingevingsbehoeften is het van belang dat de (wijk)netwerken in de domeinen van wonen, zorg en welzijn samen optrekken.²⁹ Veranderingen in organisaties en aanpassingen van regelingen werken verwarrend en daarmee belemmerend.³⁰

Samenwerkingsvormen

De samenwerking rondom zingeving kan op verschillende manieren vormkrijgen. Ook daarin zijn werkzame en niet-werkzame factoren te onderscheiden.

- *Verwijzing* is een vorm van samenwerken. Het is gemakkelijker om naar elkaar door te verwijzen wanneer er vertrouwen is in elkaars expertise en samenwerkingspartners de rol van de geestelijk verzorger kennen.³¹ Ook persoonlijk contact werkt hierin bevorderend, onder andere omdat de verwijzer de cliënt waar nodig kan geruststellen en iets kan delen over wie de geestelijk verzorger is.³²
- *Terugkoppeling* draagt bij aan vertrouwen en zichtbaarheid van de geestelijk verzorger. Verwijzers geven aan graag een terugkoppeling te ontvangen, omdat zij verantwoordelijk zijn voor de cliënt/patiënt.³³ Terugkoppeling beoogt het bevorderen van continuïteit van zorg.³⁴

²⁵ TGV, Van Zeeland, 'Als een spin in het web'.

²⁶ Linking-Zin, Regio Bergen op Zoom, factsheet.

²⁷ Linking-Zin, Regio Rotterdam, factsheet.

²⁸ Linking-Zin, Regio ZH eilanden, factsheet; Linking-Zin, Regio Rotterdam, factsheet.

²⁹ Linking-Zin, Hupkens et al., 'Echt luisteren leidt tot maatwerk.'

³⁰ Zinvol samenwerken, eindrapportage.

³¹ Zinvol samenwerken, eindrapportage.

³² PLOEG-1, onderzoeksrapport.

³³ PLOEG-1, onderzoeksrapport.

³⁴ Zinvol Samenwerken, Damsma-Bakker en Zandbergen-Ten Ham, 'Ouderen en zingeving'.

- *Participatie* van geestelijk verzorgers aan overlegstructuren zoals MDO's wordt genoemd als samenwerkingsvorm of als bevorderend voor contact.³⁵ Het zou helpen om aandacht voor zingeving te agenderen.³⁶
- Het werkt goed om een samenwerking te starten vanuit al *bestaande relaties* ('sneeuwbalmethode') en door aan te sluiten bij lokale initiatieven.³⁷

Samengevat

Om te kunnen samenwerken zijn zichtbaarheid en profilering van geestelijke verzorging en een proactieve houding van geestelijk verzorgers belangrijk. Ook gedeelde belangen, gezamenlijke taal en wederzijds vertrouwen zijn van belang in goede samenwerking. Samenwerking vraagt energie en tijd. Onderlinge vindbaarheid en toegankelijkheid zijn noodzakelijk om samen te kunnen werken. Voorbeelden van samenwerkingsvormen zijn onderlinge doorverwijzing, terugkoppeling en participatie aan overlegstructuren. Een samenwerking kan gestart worden vanuit al bestaande initiatieven en verbindingen.

Discussie

In het bovenstaande gedeelte zijn enkele werkzame en niet-werkzame factoren in de samenwerking tussen geestelijk verzorgers en andere professionals beschreven. De werkgroep wil daarbij enkele opmerkingen maken.

Ten eerste ziet de werkgroep dat de genoemde samenwerkingsvormen voornamelijk vormen zijn waarbij de wederzijdse taken en rollen van elkaar afgeschermd zijn. De professionals werken naast elkaar. Tot nu toe lijken professionals vooral multidisciplinair samen te werken, en (nog) niet interdisciplinair. Bij interdisciplinair samenwerken wordt intensiever samengewerkt en worden verschillende perspectieven geïntegreerd. Professionals formuleren bijvoorbeeld een gezamenlijk doel of stellen samen een werkplan op en dragen zo daadwerkelijk samen zorg voor de cliënt/patiënt. De werkgroep ziet dat hier veel te winnen valt en hoopt dat hierin in de komende jaren verdiepende stappen gezet kunnen worden. Dit met het oog op goede zorg, waarvan zorg voor zingeving een belangrijk onderdeel is.

In aansluiting hierop valt de werkgroep op dat de projecten die tot nu toe uitgevoerd zijn zich met name richten op de samenwerking *vanuit* de geestelijk verzorger en met het oog op wat deze de andere professional te brengen heeft. De geestelijk verzorger wordt gezien als degene die het initiatief moet nemen. Ook moet de geestelijk verzorger zichzelf helder positioneren en profileren, en wordt de indruk gewekt dat de geestelijk verzorger degene is die het meest te geven heeft in de samenwerkingsrelatie: in tijd en

³⁵ ZINSITIEF, eindrapportage; Linking-Zin Regio Bergen op Zoom, factsheet; Linking-Zin Regio Rotterdam, factsheet.

³⁶ Linking-Zin Regio Rotterdam, factsheet.

³⁷ PLOEG-1, onderzoeksrapport; Zinvol samenwerken, eindrapportage; ZINSITIEF, eindrapportage.

energie, maar vooral ook in het overbrengen van kennis en vaardigheden. Dat draagt bij aan een ongelijkwaardige relatie, die zowel voor de geestelijk verzorger als voor andere professionals in zorg en welzijn de (bereidheid tot) samenwerking mogelijk zal beïnvloeden. De werkgroep Samenwerken beveelt daarom aan om ook aandacht te hebben voor de vraag op welke manier geestelijk verzorgers en anderen gezamenlijk verantwoordelijkheid kunnen dragen voor de zorg voor cliënten/patiënten. Dat roept vervolgens ook de vragen op hoe het werk van de geestelijk verzorger zich verhoudt tot het werk van anderen die zich ook bezighouden met zingeving (zoals de sociaal werker) en wat geestelijk verzorgers en anderen *aan elkaar* kunnen hebben.

Bronnen

PLOEG-1

Onderzoeksrapport: Visser, S. Haverkate, J. Kloosterhuis, H. Zock, 'Spirituele zorg dicht bij huis: Best practices voor integratie van geestelijke verzorging in de eerstelijnszorg en het sociaal domein in Nederland', april 2022.

Linking-Zin

Factsheet regio Rotterdam: Mariëlle Hobbelen, Hasibe Bicer-Uslu, Susan Hupkens, Katja van der Linden, Lizette Littel-Baetens, Marleen Goumans, 'Factsheet over behoefte en aanbod in zingevingsondersteuning Regio Rotterdam en omstreken', maart 2022.

Factsheet regio ZH eilanden: Lizette Littel-Baetens, Gilles Metske, Katja van der Linden, Susan Hupkens, Mariëlle Hobbelen, Marleen Goumans, 'Factsheet: behoefte en aanbod in zingevingsondersteuning van inwoners in de Regio Zuid-Hollandse eilanden: Luisteren naar de vraag achter de vraag', maart 2022.

Factsheet regio Bergen op Zoom, Roosendaal, Tholen: Katja van der Linden, Joke de Koeijer, Lizette Littel-Baetens, Susan Hupkens, Mariëlle Hobbelen, Marleen Goumans, 'Factsheet: behoefte en aanbod in zingevingsondersteuning van inwoners in de Regio Bergen op Zoom, Roosendaal, Tholen: Brug slaan tussen extra – en intramuraal', maart 2022.

Artikel: Susan Hupkens, Lizette Littel-Baetens, Mariëlle Hobbelen, Katja van der Linden, Marleen Goumans, 'Echt luisteren leidt tot maatwerk: Behoeften van thuiswonende ouderen aan ondersteuning bij zingeving', *Geron* 23, nr. 4 (december 2021), <https://gerontijdschrift.nl/artikelen/echt-luisteren-leidt-tot-maatwerk/>.

ZINSITIEF

Eindrapportage: Franka Bakker en Theo van Leeuwen, 'ZINSITIEF; Sensitief voor zingeving in sociaal werk', november 2022.

Zinvol samenwerken

Eindrapportage: Anita Zandbergen, Laura Buning, Aliza Damsma, 'Zinvol samenwerken in de thuissituatie', 2022.

Artikel: Aliza Damsma-Bakker, Anita Zandbergen-ten Ham, 'Ouderen en zingeving in de thuissituatie: Het belang van interprofessioneel samenwerken', *Geron* 23, nr. 4 (december 2021).

Structureel inbedden

Hoofdbevindingen: Sonja Jerak-Zuiderent, Janneke Vermeulen en Carina Pittens, 'Mogelijkheden voor de structurele inbedding van zingeving en geestelijk verzorging in de thuissituatie: Bevindingen van een gezamenlijk onderzoek', augustus 2022.

Tijdschrift Geestelijke Verzorging

Lonneke van den Bosch et al., 'Zorg voor de zorgverlener: Waarom de huisarts meer morele ondersteuning verdient', *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 24, nr. 104 (2021): 52-56.

Marieke van Zeeland, 'Als een spin in het web', *Tijdschrift Geestelijke Verzorging* 18, nr. 179 (2018): 31-35.

Deze publicatie is het resultaat van de Kenniswerkplaats Zingeving en Geestelijke Verzorging. De Kenniswerkplaats is een samenwerking tussen onderzoeks-, onderwijs- en praktijkorganisaties met als doel het ontwikkelen en samenbrengen van kennis rondom geestelijke verzorging en zingeving in de thuissituatie. Zij is mogelijk gemaakt met subsidie van ZonMw.

De werkgroep 'samenwerken' had als focus het versterken van de interdisciplinaire samenwerking van GV Thuis met andere professionals (Zorg voor Zingeving Thuis). Leden van de werkgroep (oktober 2021 t/m december 2023):

Erik Olsman, universitair hoofddocent Protestantse Theologische Universiteit

Gaby Jacobs, hoogleraar Universiteit voor Humanistiek

Bart Cusveller, lector Zorg en zingeving Hogeschool Viaa

Marijke Kars, assistent professor en onderzoeker UMC Utrecht

Rieke van de Wetering, wijkverpleegkundige en docent Fontys Hogescholen – Mens en Gezondheid en voorzitter vakgroep wijkverpleegkundigen V&VN

Veronique Vaarten, Innovatie en ontwikkeling WMO Radar en bestuurslid Centrum voor Levensvragen Rotterdam en omstreken

Pieter Barnhoorn, huisarts en docent huisartsgeneeskunde LUMC

Maartje van Veluw en Jorika Baarda ondersteunden de werkgroep.

